

Kaksi eri suuntiin vievää tutkimusta naisdiakoneista

Brian Patrick Mitchell, The Disappearing Deaconess: Why the Church Had Deaconesses and Then Stopped Having Them. Eremia Publications 2021, 102s.

Protodiakoni, teologian tohtori Brian Patrick Mitchellin tutkielma *The Disappearing Deaconess: Why the Church Had Deaconesses and Then Stopped Having Them* keskittyy alaotsikkonsa mukaisesti siihen, miksi kirkossa oli naisdiakoneja ja miksi he lopulta katosivat.

Johdanto tekee selväksi kirjoittajan lähtökohdan: Tutkijat eivät ole naisdiakonien katoamisen syistä yksimielisiä. Mitchellin mukaan syy on kuitenkin ilmeinen, kun ei analysoida vain tekstejä, jotka mainitsevat naisdiakonit. Vakaumus miehestä naisen päänä selittää sen, miksi naisten asema diakoneina koettiin alusta alkaen ongelmalliseksi. Virkateologian kehityksen myötä ja naisdiakoneille määrättyjen tehtävien käydessä tarpeettomiksi naisdiakoneista luovuttiin luomis- ja lankeemusteologian tähden.

Ensimmäinen pääluke luo historiallisen katsauksen naisdiakonien toimintaan. Mitchellin mukaan vasta 300-luvun lopulla on selvää, että kirkossa oli virassa toimivia naisdiakoneja. Naisdiakonien toimenkuvat olivat kuitenkin hyvin rajattuja, nousivat usein sen aikaisesta sukupuolten segregaatioista eivätkä rinnastuneet nykyisten miesdiakonien tehtäviin. Maantieteellisesti naisdiakonien toimialue oli myös rajattu. Heitä esiintyi ennen kaikkea Anatolian alueella. Lännessä naisdiakoneihin suhtauduttiin alusta alkaen hyvin kriittisesti.

500-luvulle tultaessa naisdiakonaattia motivoineet käytännön tarpeet olivat pitkälti poissa, ja kyse oli pikemminkin kunnia-asemasta. Konstantinopolissa naisdiakonien asema kävi kuitenkin yhä korkeammaksi. Kun 300-luvun lähteissä naisdiakonit vain asetettiin tehtävään, 500-luvun Konstantinopolissa heidän vihkimykseensä käytettiin miesdiakonin vihkimystä muistuttavaa kaavaa, joka antaa kuitenkin ymmärtää, ettei heille kuulunut miesdiakonien toimenkuvaa. Seuraavilla vuosisadoilla naisdiakoneista löytyy mainintoja vain Konstantinopolista ja Jerusalemista. 1100-luvulla Konstantinopolissa eläneelle kuuluisalle kanonistille, Theodoros Balsamonille, naisdiakonit olivat menneisyyden ilmiö.

Toinen pääluku selittää, miksi naisdiakonit katosivat. Mitchell luettelee tutkimuksessa esitettyjä hypoteeseja: lapsikasteen yleistymisen tähden naisdiakoneja ei tarvittu auttamaan naisten kasteissa, alkukirkon egalitaarisen kulttuurin korvasi patriarkaalisempi toimintakulttuuri, rituaalisen puhtauden painotus alkoi korostua, ja niin edelleen. Kritisoituaan yksitellen eri selitysmalleja Mitchell tarjoaa tilalle teesiään, että sukupuolten teologia selittää naisdiakonaatin lopun. Erityisen keskeisessä osassa hänen argumentaationsa on kirkkoisien tulkinta 1 Kor. 14:sta lausumasta, että naisen tulee olla vaiti seurakunnassa. Tämän ymmärrettiin sulkevan pois naisten toimiminen opetus- ja johtotehtävissä jumalanpalveluksissa. Vain harhaoppisten ryhmille oli ominaista naisten julkinen toiminta, jonka kirkko näki teologiansa vastaisena.

Kolmas pääluku pureutuu virkakäsityksen kehitykseen, joka selittää, miksi naisdiakonit eivät koskaan olleet koko kirkkoa koskeva ilmiö. Mitchell näkee kirkon virkakäsityksen kehityksessä kolme jaksoa. Aluksi oli orgaaninen vaihe, jota eivät leimanneet muodolliset kirkolliset rakenteet vaan palvelutehtävät. Tätä seurasi administratiivinen vaihe, jolloin idässä Raamatun mainitsemien Foibeiden ajateltiin olevan diakonin virassa, koska hänen palvelutehtävänsä oli alettu mieltää virkana. Tämä tulkinta selittää osittain sitä, miksi naisdiakonit alkoivat yleistyä idässä. Lännessä naisdiakoneja ei koskaan ollut, koska läntisissä käänöksissä Foibeiden ei viitattu diakonina. Kolmatta vaihetta, hierarkkista vaihetta, ilmentää parhaiten Pseudo-Dionysios Areopagiitan tuotanto. Kun diakonin virka alettiin nähdä vahvemmin osana armoa välittävää hierarkiaa, ajatus naisdiakoneista koettiin teologisesti yhä ongelmallisempänä. Niinpä naisdiakonien vihkimyksestä ajan myötä luovuttiin.

Johtopäätösluku vetää yhteen Mitchellin perusteet teesilleen. Kun kirkon ote on ollut pääasiassa historiallinen ja kuvaileva, se päättyy yllättävän poleemisesti. Luvun loppuksi Mitchell väittää, että nykyajan naisdiakonien kannattajat himoitsevat naisille miesdiakonin asemaa eivätkä tyydy siihen, että naiset olisivat vain (karitatiivista työtä tekeviä) diakonissoja. Tämä selittyy sillä, että he ovat hylänneet naisen alamaisuuden miehelle. Loogisena pääteipisteenä tälle egalitaristiselle suuntaukselle ovat naispapat ja -piispat.

Mitchellin kirja käy kattavasti läpi naisdiakoneihin liittyvät tekstilähteet. Hän osoittaa, että naisdiakonien tehtäväkenttä oli hyvin rajattu. Tämän on mielestäni tärkeää nykykeskustelun kannalta. On näet harhaanjohtavaa puhua naisdiakonaatin elvyttämisestä, jos kyse on aivan erilaisesta toimesta kuin varhaiskirkossa.

Mitchell myös argumentoi vakuuttavasti sen puolesta, että kirkossa oli varhaisina vuosisatoina vahva vakaumus naisen alistaisuudesta miehelle, mikä määritteli naisen toimintamahdollisuuksia. Tämä todennäköisesti vaikutti siihen, että naisdiakonit alettiin kokea ongelmallisiksi heidän arvoasemansa nousun myötä. En ole kuitenkaan vakuuttunut siitä, että yksin Raamatusta nouseva sukupuolten teologia oli ainoa selittävä tekijä naisdiakonien katoamiselle. Mitchellin kirjaa lukiessa välillä vaivaa tuntemus, että kirjoittajalla on vakaumus, jonka valossa lähdeaineisto luetaan. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että hän painottaa naisdiakonaatin kannattajien teorioiden vähäisiä perusteita lähteissä, mutta välillä hänen oma lähdepohjansa jää kapeaksi.

Jäin kaipaamaan kirjassa ennen kaikkea soveltavaa pohdintaa. Poleemisen lopetuksen sijaan kirja olisi ollut eheämpi kokonaisuus, jos siinä olisi ollut luku, joka olisi esittänyt perusteet sille, miksi varhaiskristillisen teologian tulisi vieläkin määrittää naisen toimintamahdollisuuksia kirkossa. Mitchell antaa tähän pohdintaan hieman aihetta liitteenä olevassa esitelmässä. Hän argumentoi 1 Kor. 11:3:n perusteella, että naisen ja miehen välisen suhteen on tarkoitettu ilmentää Pojan ja Isän välistä suhdetta. Jumalalliset persoonat ovat täysin tasa-arvoisia, mutta silti Isä on Pojan pää, eli lähde, koska Poika on syntynyt Isästä. Poika saa kaikkensa Isältä ja vastaa siihen kiitoksella. Isä ja Pojan ”roolit” eivät ole käännettävissä toisin päin eivätkä rinnasteisia. Miehen ja naisen suhteen tulisi määrittyä samoin, koska nainen syntyi miehestä (=Adamista). Vaikka ajatus on täysin epämuodikas, se tekee teologisesti ymmärrettäväksi sitä, miksi tietyt tehtävät on rajattu kirkossa miehille. Koska argumentilla on dogmaattiset lähtökohdat, sitä ei voida ohittaa ihan helposti varhaiskristillisyyden patriarkaaliseen kontekstiin vedoten. Mitchell on jatkanut tämän argumentin kehittelyä väitöskirjaansa perustuvassa tutkimuksessaan *Origen's Revenge: The Greek and Hebrew Roots of Christian Thinking on Male and Female* (Pickwick Publications 2021, 280 s.).

Andreas Bergman

John Chryssavgis, Niki Papageorgiou, Marilyn Rouvelas & Petros Vassiliadis (toim.), Deaconesses. A Tradition for Today and Tomorrow. Holy Cross Orthodox Press: Brookline 2023, 346 s.

Jos yllä esitelty Brian Mitchellin teos problematisoi diakonissa-instituution teologista oikeutusta kirkon historiassa ja sen elvyttämistä nykypäivänä, John Chryssavgiksen ja kumppaneiden toimittama artikkelikokoelma *Deaconesses. A Tradition for Today and Tomorrow* vetää päinvastaiseen suuntaan. Teoksen eetos ilmaistaan jo ensilehdillä: kirja on omistettu kaikille niille maallikoille, teologeille ja hierarkeille, jotka ovat rohkeasti antaneet panoksensa diakonissan viran elvyttämiseksi. Esipuheessa todetaan lisäksi, että useat kokoomateoksen kirjoittajista ovat yhtyneet ortodoksisille paikalliskirkoille esitettyyn vetoamukseen ryhtyä käytännön toimiin diakonissan viran palauttamiseksi. Pelimerkit pelataan avoimesti pöydälle jo heti alussa, jolloin lukija tietää, mihin lopputulokseen lukujen kirjoittajat tähtäävät ja kirja kokonaisuudessaan päättyy. Teosta ei kuitenkaan voi syyttää tymeästä tendenssimäisyydestä. Ote on pikemminkin keskusteleva ja monin paikoin itsekriittinen. Muutoksen mahdollisuutta esittelevä avoimuus tekee teoksesta miellyttävän lukea.

Siinä missä Mitchell keskustelee omassa teoksessaan pääasiallisesti eri aikakausien varhaisempien lähteitten ja arvovaltaisten tekstien kanssa (ja esittää niistä oman diakonissainstituution kannalta kielteisen tulkintansa), *Deaconesses. A Tradition for Today and Tomorrow* peilaa kysymystä diakonissoista viimeisen 50 vuoden aikana käytyjen keskustelujen tuloksiin. Näkökulma on vahvasti lähihistoriassa ja nykypäivässä. Luonnollisesti keskustelu diakonissoista edellyttää kirkkohistorian, virkateologian, eksegetiikan, patristiikan ja sosiologian taustoitusta. Nämäkin ovat kirjassa edustettuina.

Teos jakaantuu viiteen osaan, joissa kussakin painotetaan yhtä kokoaavaa näkökulmaa. Ensimmäiseksi tarjotaan yleisiä teologisia näkökulmia diakoneista, naisten roolista kirkossa ja diakonissoista kirkon historiassa. Keskustelu diakonissainstituution elvyttämisestä nykypäivänä nostetaan jo tuolloin esille. Toinen osa tarjoaa arkeologisia ja raamatuntulkinnallisia näkökulmia, joihin liittyy vahvasti sosiologinen tarkastelu. Niki Papageorgioun puheenvuoro diakonissojen vähäisestä näkyvyydestä kirkon historiassa herättää pohtimaan, missä määrin kriittinen suhtautuminen diakonissoihin (niin historiassa kuin nykypäivänä) kertoo naisten toimijuuden sivuuttavan patriarkaalisen katsantokannan oireellisuudesta kuin teologisesti kestävästä käsityksestä. Kolmas, historiallisia näkökulmia tarjoava osa keskittyy

muutamiin henkilöihin ja aikahistoriallisiin konteksteihin. Lähimmäksi nykyaikaa tullaan vuosien 1917–1918 Moskovan kirkolliskokouksen päätösten tarkastelussa. Alexander Mramornov tuo aihetta käsittelevässä luvussa esille diakonissakysymyksen lisäksi muitakin edistyksellisiä näkemyksiä, joilla kokous oli viemässä eteenpäin naisten aiempaa laajempaa toimintaa seurakunnallisessa elämässä ja hallinnossa. Nyt sata vuotta myöhemmin Venäjän kirkossa ovat vallalla huomattavasti taantumuksellisemmat voimat. Neljännessä luvussa käsitellään ekumeenisiä näkökulmia: ajankohtaista keskustelua roomalaiskatolisessa kirkossa sekä diakonissoista Egyptin koptikirkon ja Armenian apostolisen kirkon historiassa ja nykyhetkessä. Viides ja viimeinen osa tarjoaa hengellisiä näkökulmia eli ajattelua ja toimenpiteitä, joilla ortodoksisen kirkon piirissä on tehty tilaa diakonissojen toiminnalle nykyajassa.

Deaconesses. A Tradition for Today and Tomorrow on osoitus kirkon piirissä jo pitkään käynnissä olleesta muutoksesta ja sen innoittamasta ajattelusta. Keskeinen kysymys diakonissojen vihkimisestä nykypäivänä tulee kirjoittajien mukaan alistaa kriittiselle ja luovalle perinteentulkinnalle. Polarisoiva poleemisuus kuitenkin loistaa poissaolollaan. Kirjaa ei ole suunnattu ketään vastaan. Diakonissainstituution elvyttämiseen kriittisesti suhtautuva lukija ei ole kirjoittajien vastustaja, jolloin hänkin voi tarttua kirjaan turvallisin mielin.

Pekka Metso